

Charles Ponzi Saadet Zinciri Vakası

Ayşegül Şahin¹

Özet

Saadet zincirleri kişilere yüksek getiri vaat eden bir tür finansal dolandırıcılık sistemidir. 20. yüzyılın başlarında iletişim imkanlarının kısıtlı olduğu dönemde ortaya çıkan bu sistemler, günümüz dijital dünyasında da yeni girişimlerle sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Saadet zincirlerinde kısa sürede yüksek kazanç vaat edilirken, gerçekte hiçbir ürün veya hizmet satılmamaktadır. Karmaşık bir organizasyon yapısı ile sistemin anlaşılması engellenmektedir. Zincire ilk katılanlara getiriler ödenerek sisteme güven sağlanmaktadır. Yeni yatırımcılar bulunduğu sürece sistem devam ederken, yatırımcı bulunamadığı gün zincir çökmektedir.

Yapılan araştırmalara göre finansal okuryazarlığı düşük olan bireylerin bu zincirlere katılma eğilimi yüksektir. Aşırı özgüven ve açgözlülük hisleri ile riskleri göz ardı eden bireyler bu zincirlere inanmaktadır. Özellikle ekonomik güçlük yaşayan bireyler bu zincirlerin mağduru olmaktadır. Demografik özellikler açısından orta yaşlıların, orta düzey gelir seviyesinde olanların ve özellikle erkeklerin, bu zincirlere katılma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Charles Ponzi, 1920’de Amerika Birleşik Devletleri’nde kurduğu şirket üzerinden, tarihte bilinen en eski saadet zincirini yaratmış, sistemin kendi soyadı ile “Ponzi Şeması” olarak anılmasına sebep olmuştur. Yatırımcılardan küçük miktarlarda fon toplayan Ponzi, 45 günde %50, 90 günde %100 gibi yüksek getiriler vaat etmiştir. Sekiz ay gibi kısa sürede çok fazla yatırımcıya ulaşan Ponzi, bugünkü değeri 220 milyon dolara ulaşan dolandırıcılıktan sorumlu tutulmuş ve on dört yıl hapisle cezalandırılmıştır.

Finansal dolandırıcılıkların artması, finansal aktörlere ve finansal araçlara olan toplumsal güveni yıkmakta, finansal mekanizma işleyişine zarar vermektedir. Zincir kurucularının bu dolandırıcılık girişimlerinde bulunmaması için düzenleyici ve kanun koyuculara görev düşmektedir. Saadet zincirlerine katılımların engellemesi için bireylerin finansal okur yazarlık düzeylerinin artırılması önerilmektedir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aysegul.sahin@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4005-1086

1. Giriş

“Piramit Şeması”, “Piramit Sistemi” veya yaygın adıyla “Saadet Zinciri” olarak bilinen kavram bir finansal sahtecilik türüdür. Zincir yaratıcıları, illüzyondan ibaret bu düzeni yatırımcılara yüksek getiri sağlayan bir finansal mekanizma olarak göstermekte, yatırımcılardan fon talep etmektedir. Her biri bitmeye mahkum olan bu zincir sonlandığında, yatırımcılar kendilerini vaat edilen getirileri elde edememiş ve hatta tüm tasarruflarını kaybetmiş şekilde bulabilmektedir. Bu zincirler, özellikle finansal okuryazarlığı düşük olan bireyleri hedeflemektedir. Dolayısıyla saadet zinciri kavramının ve vakalarının daha fazla bilinmesiyle, yatırımcılar bu sistemlerden uzak tutulabilecektir.

Saadet zincirleri, dahil olan bireylerin kişisel zenginliklerine zarar verdiği gibi, fazla sayıda bireyin sisteme girmesiyle yoğun sermaye kayıplarına sebep olmakta, finansal sistemin olağan akışını bozma riski barındırmaktadır. Para ve sermaye piyasaları düzenleyicileri ile tüm yasal mekanizmalar, küresel ve ulusal düzeyde suç olarak bilinen finansal dolandırıcılıkları engellemeye çalışmaktadır. Saadet zincirleri ülkemizde “Piramit Satış Sistemleri” başlığı altında 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un 80’inci maddesinde² düzenlenmiş ve yasaklanmıştır. Bu sistemin kurulması, yayılması, tavsiye edilmesi durumunda kişilere Türk Ceza Kanunu’nun ilgili hükümleri uygulanmaktadır.

Tarihte çok çeşitli örnekleri bulunan saadet zincirleri hakkında bilgi sahibi olmak bireylerin finansal okur yazarlığını artıracak, kişileri irrasyonel kararlardan uzaklaştırarak piyasa dolandırıcılıklarından korunmasına yardımcı olacaktır. Böylece yatırımcılar yüksek getiri sunan ama gerçekçi olmayan yatırım alternatiflerine karşı dikkatli davranacak, güvenli ve sürdürülebilir yatırım araçlarına yönelecektir. Bireylerin bilinçli hareket ettiği piyasalarda kanun yapıcıların regülasyon ve denetleme maliyetlerinin azalması, toplumsal bilinçlenme sayesinde finansal piyasaların daha istikrarlı ve güvenli olması beklenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Saadet zincirleri, bireyleri yüksek kar vaadiyle cezbeden finansal dolandırıcılıklardır. Çevrimdışı dünyada 150 yıl önce ortaya çıkan saadet zincirleri, daha sonra dijital dünyaya göç etmiş, önce internet dünyasına yaklaşmış ve daha yakın zamanda da Bitcoin gibi kripto para birimleri üzerinden dijital dünyada sıklıkla karşılaşılır bir olgu haline gelmiştir (Bartoletti vd., 2020: 259).

2 Resmi Gazete, Tüketicinin Korunması Hk. Kanun

Piramit şeması, piramit zinciri, saadet zinciri gibi kavramlar birbirini yerine kullanılmaktadır. Bunlar, İngilizce literatürde *pyramid scheme* olarak kullanılan kavramın Türkçe literatürdeki karşılıklarıdır. Bu çalışmada anlam bütünlüğünü bozmamak adına saadet zinciri kavramı kullanılmıştır. “Ponzi Şeması” olarak karşılaşılan kavram, Charles Ponzi’nin kurduğu ünlü saadet zincirinden gelmektedir. Bu vaka, bölümün dördüncü başlığında detaylı şekilde ele alınmaktadır. Literatürde saadet zinciri kavramı yerine sıklıkla Ponzi Şeması (*Ponzi Scheme*) kavramının kullanıldığı da görülmektedir.

Saadet zincirlerinin dayandığı prensip temelinde çok basittir: Potansiyel yatırımcılar, sağlayamayacakları yüksek bir getiri oranı vaat ederek ikna edilmektedir. Vaat edilen getirinin ödenebilmesinin tek yolu, halihazırda fona katılmış olanlara getiri ödemek için yeni yatırımcıları sisteme çekmektir (Artzrouni, 2009: 190).

Saadet zincirlerinin detaylı bir tanımını ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC)³den gelmektedir: Saadet zinciri, yeni yatırımcıların katkıda bulunduğu fonlardan mevcut yatırımcılara sözde getiri ödenmesini içeren bir yatırım dolandırıcılığıdır. Klasik saadet zincirlerinde katılımcılar yalnızca yeni katılımcıları işe alarak para kazanmaya çalışırlar; bu zincirlerin belirgin nitelikleri şunlardır:

- Katılımcılara kısa sürede yüksek getiri vaat edilmektedir;
- Gerçekte hiçbir ürün veya hizmet satılmamaktadır;
- Öncelikli vurgu yeni katılımcıların dahil olmasıdır.

Zincirin işleyişi, önceki yatırımcıların getirilerinin, daha ileride zincire katılan yatırımcıların katkılarından ödendiği hileli bir yatırım şeklindedir. Zincir kurucusu kişiliği, şık görünüşü ve karizması ile güvenilirlik izlenimi yaratabildiği sürece, insanlar “fiziksel bir satış” olmaksızın saadet zincirlerine çekilebilmektedir (Wilkins vd., 2012:2).

Saadet zincirleri, katılımcılarından fon veya malvarlığı ortaya koymalarını ve sisteme aynı şartlar altında başka katılımcılar bulmalarını istemektedir. Bunları yaparlarsa yüksek bir kazanç veya mal varlığı elde edecekleri ümidi vermektedir. Sistem, gerçekçi olmayan veya gerçekleşmesi çok güç olan kazanç beklentisi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemler “hayatta bir kez karşınıza çıkacak bir fırsat” ya da “iş işten geçmeden satın alın” gibi baskıcı söylemlerle tanıtılmaktadır. Yüksek kazanç vurgusu üzerinde durulmaktadır. Kazanç vaadi haricinde sistem hakkında sağlıklı ve detaylı bilgi vermekten kaçınılmaktadır. Sistemde *göstermelik* somut bir ürün bulunuyorsa “ürün

paketi” adıyla, ürün olmadığı durumlarda “yatırım paketi” adıyla sisteme fon akışı sağlanmaktadır. Ürün temelli saadet zincirlerinde, benzer ürünler ile mukayese edilmesinin önüne geçebilmek için ürünlerin piyasada benzeri olmadığı ya da antika/koleksiyon özelliği olduğu iddia edilmektedir. Bazı ürün temelli sistemlerde ürünlerin sağlık ve zindelik gibi ispatlanamayan faydalar sağladığı iddiasında bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023).

Babuşçu (2023), saadet zincirlerinin ilerleyiş sürecini 5 başlıkta kısaca özetlemektedir:

1- Başlangıç: Organizatör, yüksek getiri vaatleriyle yatırımcı çekme çalışmalarına ve ikna girişimlerine başlar.

2- Yatırım Toplama: İlk yatırımcılardan para toplanmaya başlanır ve fon oluşmaya başlar.

3- Ödemeler: Sisteme ilk giriş yapan yatırımcılara, yeni yatırımcılardan toplanan paralarla ödemeler yapılır.

4- Güven Kazanma: İlk yatırımcıların ödeme almasıyla güven oluşturulur. Bu olumlu deneyimler, daha fazla yatırımcının sisteme katılmasına öncülük eder.

5- Çöküş: Devamlı genişleyen zincirin hızı azalıp yeni yatırımcı akışı durduğunda veya fazla sayıda yatırımcı parasını geri çekmek istediğinde sistem çöker.

Özet olarak, bir saadet zincirinin ayırt edici özellikleri şunlardır ⁴:

- Hiçbir gerçek ürün veya hizmet satılmamaktadır;
- Kısa sürede yüksek getiri vaadinde bulunmaktadır;
- Kolay para veya pasif gelir sunmaktadır;
- Perakende satışlardan elde edilen kanıtlanmış gelir yoktur;
- Karmaşık bir organizasyon yapısı bulunmaktadır;
- Sisteme fon girişinin devamlılığı için “yeni yatırımcı/yeni müşteri” üzerinde vurgu ve baskı yapmaktadırlar.
- Tüm saadet zincirleri eninde sonunda çökecek ve çoğu yatırımcı parasını kaybedecektir.

4 investor.gov (b)

3. Literatür Taraması

Saadet zincirleri kurucuları, kısa sürede, risk almadan, yüksek getiri beklentisinde olan bireyleri hedef almaktadır. Ancak bu beklentiler gerçekçi değildir. Risk ve getiri ilişkisine yönelik algısını yitirmiş olan bireyler, kendilerine anlatılan sisteme inanarak dolandırıcılık sistemine dahil olmaktadır. Dolayısıyla saadet zinciri kurucularına inanan insanlar var oldukça, bu zincirler varlıklarını sürdürmektedir. Katılımcılar sistemin devamlılığı sürdüren ana unsur olduğu için, zincirlere dahil olan bireylerin sosyal ve psikolojik durumlarının incelenmesi son derece önem arz etmektedir. İnsanları bu sistemlere girmeye motive eden gerekçeler ve sorunlar tespit edilirse, kişiler bu sistemlerden korunabilecektir. Saadet zincirleri ile ilgili literatür taraması, dolandırılmış gerçek kişileri içeren çalışmaları kapsamaktadır. Aşağıda her biri detaylıca ele alınan çalışmaları özetlemek gerekirse, finansal okuryazarlığı düşük olan bireylerin sisteme katılım olasılığı artmaktadır. Kişilerin aşırı özgüven ve açgözlülük hissiyle riskleri ölçümlemeden girişimde bulunduğu görülmektedir. Ekonomik güçlük içinde olan bireylerin yüksek getiri vaadinden daha fazla etkilendiği belirtilmektedir. Çalışmalar demografik özellikler açısından ele alındığında, orta yaşlıların, orta düzey gelir seviyesinde olanların ve özellikle erkeklerin, bu zincirlere katılma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan, dolandırıcılar çeşitli araçlarla kişileri ikna etmeye uğraşmaktadır. Karmaşık bir sistem kurarak yapının anlaşılmasını engellemekte, kişileri sadece yüksek getiri vaadine odaklayarak manipüle etmektedirler.

Amoah (2018), saadet zincirlerinin nasıl işlediğini, yatırımcıları nasıl çektiğini ve hangi yatırımcıların bu tür dolandırıcılıklara daha yatkın olduğunu incelemektedir. Bu sistemlerin yaygınlaşmasında etkili olan faktörleri psikolojik, sosyoekonomik ve kültürel olarak üç başlıkta ele almıştır. Bulgulara göre, düşük finansal okuryazarlığa sahip bireylerin ve hızlı kazanç elde etme arzusuyla hareket eden yatırımcıların saadet zincirlerine daha yatkın olduğunu ortaya koymaktadır. Yatırımcılar, genellikle riskleri küçümseyerek ve vaat edilen getirilerden etkilenerek bu zincirlere katılmaktadır. Aşırı özgüven, açgözlülük ve sosyal baskılar gibi psikolojik faktörler, bireylerin katılımında önemli bir rol oynamaktadır. Bu faktörler, bireylerin eleştirel düşünmeden yatırım yapmalarına yol açmaktadır. Dolandırıcılar, yatırımcıların güvenini kazanmak için güven verici ve manipülatif taktikler kullanmaktadır. Ayrıca, zincirin başlangıç aşamalarında ödemelerin düzenli yapılması, yeni yatırımcıları çekmek için kullanılan yaygın bir stratejidir. Sonuç olarak bireylerin daha dikkatli olmaları ve finansal okuryazarlıklarını artırmaları gerektiği, bu tür dolandırıcılıklara

karşı eğitim ve farkındalık kampanyalarının önemi, yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve denetimlerin artırılması gerektiği belirtilmektedir.

Hidajat vd. (2020), insanların saadet zincirlerine neden katıldıklarını, nasıl tuzağa düştüklerini ve bu kurbanların hangi faktörlerin etkilediğini belirlemeye odaklanmaktadır. Araştırma, çeşitli saadet zincirlerine katılmış bireylerle yapılan görüşmeler ve anketlerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırmacılar, kişilerin demografik profillerini, yatırım motivasyonlarını ve karar alma süreçlerini analiz etmişlerdir. Bulgular, aşırı özgüven, açgözlülük, ve kısa sürede yüksek getiri elde etme arzusu gibi psikolojik faktörlerin, bireyleri bu tür dolandırıcılıklara katılmaya ittiğini ortaya koymaktadır. Bu faktörler, bireylerin riskleri yeterince değerlendirmeden yatırım yapmalarına neden olmaktadır. Sosyal çevre, aile, arkadaşlar ve topluluk liderleri gibi unsurlar, bireylerin sistemlere katılımını teşvik eden önemli etkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca ekonomik zorluk yaşayan bireylerin, finansal güvence sağlama arzusuyla bu oluşumlara daha yatkın oldukları bulunmuştur. Yüksek getiri vaatleri, ekonomik sıkıntı içindeki insanları bu tür dolandırıcılıklara çekmektedir. Çalışma son olarak bireylerin finansal okuryazarlığının artırılması gerektiğini vurgulamakta, bireylerin bu tür dolandırıcılıklara karşı bilinçli olmalarını sağlamak için toplumsal bilinçlendirme kampanyalarının önemine dikkat çekmektedir.

Huang vd. (2021), çalışmalarında hangi demografik grupların daha savunmasız olduğunu ve bu durumun dolandırıcılar tarafından nasıl istismar edildiğini anlamak amacıyla, gerçek bir saadet zinciri vakası üzerinden istatistiksel analizler yoluyla katılımcıların cinsiyet ve yaşın etkisini incelemişlerdir. Bulgular, erkeklerin bu zincirlere katılma olasılığının kadınlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yaşlı yatırımcıların, özellikle emeklilik yaşına yakın olanların, katılım olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Cinsiyet-yaş etkileşimi bulgularına göre, özellikle yaşlı ve erkek yatırımcıların bu tür dolandırıcılıklara karşı daha savunmasız olduğu belirtilmiştir. Saadet zincirlerine karşı korunma stratejileri geliştirmek için daha fazla eğitime ve farkındalığa ihtiyaç olduğunu vurgulanmaktadır.

Fei vd. (2021), Çin'deki gerçek bir saadet zinciri kurbanlarının profillerini ve bu kişilerin karar alma süreçlerinin özelliklerini incelemektedir. Anketler ve derinlemesine görüşmeler yoluyla, kurbanların yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi gibi demografik bilgileri toplanmıştır. Ayrıca, bu kişilerin yatırım kararlarını nasıl verdiklerini ve dolandırıcılığa nasıl çekildiklerini anlamak için psikolojik analizler yapılmıştır. Kurbanların çoğunun orta yaşlı, orta gelirli ve genellikle finansal bilgi düzeyi düşük bireyler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle, yaşlı bireyler ve düşük eğitim seviyesine sahip olanlar

bu tür dolandırıcılıklara daha yatkın bulunmuştur. Zincir kurbanlarının karar alma süreci aceleci bir tavırla ve üzerinde düşünmeden gerçekleşmiştir. Kurbanlar, yüksek getiri vaatlerine kapılarak, genellikle riskleri yeterince değerlendirmeden yatırımlarını yapmışlardır. Çalışma, zincire katılım kararının genellikle sosyal çevrenin etkisiyle alındığını ortaya koymuştur. Aile, arkadaşlar veya topluluklardan gelen tavsiyeler, kurbanların yatırım yapma kararlarını etkileyen önemli faktörlerdir. Kurbanlar, dolandırıcıların güven verici tutumları ve manipülatif söylemleri ile sisteme katılmaya ikna olmuşlardır. Dolandırıcılar, kurbanların güvenini kazanarak onları dolandırmıştır. Çalışmada bu zincirlere karşı daha etkili koruma sağlamak için eğitimin ve finansal okuryazarlığın artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Ghani vd. (2023), yatırımcıların saadet zincirlerine nasıl çekildiklerini incelemek için vakalar üzerinden derinlemesine görüşmeler ve analizler yapılmıştır. Aşırı özgüven yanlılığının çeşitli boyutlarını ele alarak, yatırımcıların neden bu tür dolandırıcılıklara çekildiğini ve hangi faktörlerin karar alma süreçlerinde belirleyici olduğunu ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bulgulara göre, aşırı özgüven yanlılığı, yatırımcıların riskleri yeterince değerlendirmeden bu zincirlere katılmalarına neden olmaktadır. Yatırımcılar, bilgi ve yeteneklerine aşırı güvenerek, yatırım fırsatlarının risklerini küçümsemişlerdir. Çalışma sosyal çevrenin ve psikolojik faktörlerin, yatırımcıların aşırı özgüvenini artırarak sisteme katılımı teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Özellikle, tanıdıkların tavsiyeleri ve yatırımcı topluluklarının etkisiyle, bireyler bu tür dolandırıcılıklara daha yatkın hale gelmiştir. Çalışma, aşırı özgüven yanlılığının saadet zincirlerine katılımda kritik bir rol oynadığını ve bu yanlılığın azaltılması için eğitim ve farkındalığın artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yatırımcıların finansal kararlarını daha rasyonel bir temele oturtmaları ve duygusal karar verme süreçlerinden kaçınmaları önerilmektedir.

Constantino vd. (2024), Brezilya'da saadet zincirlerinin neden hala başarılı olduğunu ve insanların bu tür bariz dolandırıcılıklara yatırım yapmaya devam etmelerinin ardındaki nedenleri incelemiştir. Araştırmacılar, bireylerin bu sistemlere yatırım yapma motivasyonlarını ve dolandırıcıların kullandığı yöntemleri derinlemesine analiz etmeyi amaç edinmiştir. Yapılan anketler ve görüşmeler sonucunda ulaşılan bulgular şu şekildedir: yatırımcıların yüksek getiri beklentisi, finansal bilgi eksikliği, sosyal baskılar ve güven inşası gibi faktörlerle bu zincirlere yatırım yapmaya yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, düşük gelirli ve finansal okuryazarlığı düşük bireylerin bu tür dolandırıcılıklara daha yatkın olduğu bulunmuştur. Yatırımcılar, genellikle aile üyeleri, arkadaşlar veya topluluk liderleri tarafından teşvik edilmektedir. Dolandırıcılar, genellikle karmaşık

ve güven verici bir dil kullanarak, yatırımcılara güven aşılacaktır. Ayrıca, şeffaflık izlenimi yaratmak ve önceki yatırımcılara ödeme yapmak gibi stratejilerle yeni yatırımcıları çekmeye devam etmektedirler. Araştırmacılar, bu zincirlere karşı korunma yollarını geliştirmek için eğitim ve farkındalığın artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, hükümet ve düzenleyici kurumlar tarafından daha güçlü denetim ve yaptırımların uygulanması gerektiği belirtilmiştir.

4. Charles Ponzi Saadet Zinciri Vakası

Charles Ponzi 1920'de kurduğu şirket üzerinden saadet zinciri yaratarak finansal dolandırıcılığa girişmiştir. Tarihte bilinen en eski saadet zinciri dolandırıcılığı olduğundan, sisteme ismini vererek sistemin *Ponzi Scheme* yani *Ponzi Şeması* olarak kendi adı ile anılmasına sebep olmuştur. Bu bölümün ilk kısmında Charles Ponzi'nin kısaca yaşamı, saadet zincirinin kuruluşu ve bitişi üzerinde durulmakta, ikinci kısımda ise vaka detaylı şekilde incelenmektedir.

4.1. Charles Ponzi Kimdir, Neler Yapmıştır?

Charles Ponzi, 1882'de İtalya'da dünyaya gelmiş, çocukluğunu bile hırsızlık gibi küçük suç kayıtları ile geçirmiştir. Roma'da üniversite okurken, şöhret ve servet bulmak için Amerika'ya giden İtalyanların hikayelerinden çok etkilenmiş, 1903'de Boston'a gitmiştir. Oradan Kanada'ya geçen Ponzi, birçok geçici işten sonra çeşitli bankalarda veznedar olarak çalışmış, bu yıllarda da sahtecilik, göçmen kaçakçılığı gibi çeşitli suçlardan hapis yatmıştır. Evlendikten sonra 1919 yılında, küçük bir ithalat-ihracat işi kurmuştur (Probasco, 2023).

Ponzi, adının tarihte yer edinmesini sağlayacak büyük fikrini bu şirket sürecinde şu şekilde bulmuştur: Ponzi bir gün İspanya'daki bir şirketten posta yoluyla bir mektup almıştır. Bu mektupta uluslararası bir cevap kuponu (*IRC-International Reply Coupon*: yerel posta pulları karşılığında diğer ülkelerde kabul edilen bir tür kupon) bulunmaktadır. Ponzi, bir ülkede IRC satın alarak ve bunları başka bir ülkede daha pahalı pullarla değiştirerek kar elde edebileceğini fark etmiştir. Ponzi'nin dolandırıcılığı şöyle işlemektedir: Diğer ülkelerde kendisi için çalışan acentelere para göndermiştir; acenteler de IRC satın alıp bunları Amerika Birleşik Devletleri'ne geri göndermektedir. Ponzi daha sonra IRC'leri ödediğinden daha değerli pullarla değiştirmekte ve pulları satmaktadır. Ponzi'nin bu satışların bazılarında %400'den fazla kar elde ettiği bilinmektedir (biography.com, 2021).

1920'de kurduğu yeni şirketinin adı The Security and Exchange Company (Securities Exchange Co)'tir. Güvenlik ve Borsa Komisyonu (SEC) 1930'lara kadar henüz kurulmamış olduğundan, Ponzi şirketine devlet kurumuna benzeyen bir isim seçerek, potansiyel yatırımcıları yanıltabilme yolunda adımlarına başlamıştır (Watkins, 2008). Şirket ismi bile Charles'ın dolandırıcılık hedefinde son derece planlı ilerlediğini göstermektedir.

Ponzi, yatırımcılara doksan gün içinde yüzde 40 getiri sunan bir broşür dağıtarak planını uygulamaya başlamıştır. Geçerli faiz oranı yıllık yüzde 5 olduğu için bu çok cazip bir tekliftir. Ponzi daha sonra vaat edilen getiri oranını doksan günlük senetlerde yüzde 100'e, kırk beş günlük senetlerde ise yüzde 50'ye çıkarmıştır. Bir ay sonunda nakit akışı bir sele dönüşmüştür. Tüm parayı toplamak için sürekli çalışan altı kâtibî bulunmaktadır. Ponzi parayı bir tasarruf bankasına yatırmaktadır. Karşılıklı tasarruf bankası, mevduat sahiplerinin kuruluştan hisse satın almaları bakımından bir kredi birliği şeklinde işlediğinden, Ponzi kısa sürede bankanın en büyük mevduat sahibi/hissedarı haline geldi ve kendisini bankanın başkanı seçmiştir (Watkins, 2008).

Göz kamaştırıcı getiriler kaçırılmayacak kadar cazip olduğundan yatırımcıların ilgisi artmıştır. Ponzi ayrıca yatırımcılara, kuponları kendisi için toplu olarak satın alabilecek Avrupa çapında ayrıntılı bir acente ağı kurduğunu ve bu kuponları ABD'de kolayca mali kazanca dönüştürebileceğini ifade ederek yalan söylemiştir. Ponzi, giderek artan yeni yatırımcı fonlarını daha fazla IRC satın almak için kullanmamış, bunun yerine paranın bir kısmını kendine saklamıştır ve geri kalanını daha uzun süredir yatırım yapan yatırımcılara ödemiştir, birçoğu getirilerinden o kadar heyecanlanmıştır ki kazançlarını yeniden Ponzi'nin planına yatırmışlar ve böylece istemeden de olsa dolandırıcılığın devam etmesine yardımcı olmuşlardır. Kendisinden operasyonunun iç işleyişini açıklaması istendiğinde, rakiplerinin ortaya çıkmasını önlemek için bu tür bilgileri halktan gizlemesi gerektiğini belirtmiştir (internationalbanker.com, 2021).

1920 yılının Temmuz ayında The Boston Post gazetesi, Ponzi şemasının mali açıdan mümkün olmadığını gösteren ilk makaleyi yayınlamıştır. Artan gazete makaleleri ve devletin şirkete yaptığı denetim, zincire duyulan şüpheleri arttırmıştır. Massachusetts Eyaleti Bankacılık Komisyonu, Ponzi'nin başkanı olduğu tasarruf bankasını kapatmıştır (Watkins, 2008). Tüm bu denetleme, soruşturma ve gazete makaleleri mevcut yatırımcıların sistemden kaçmasına ve sistemin çökmesine sebep olmuştur. Charles Ponzi, 12 Ağustos 1920'de tutuklanmış ve 86 posta dolandırıcılığı suçlamasıyla itham edilmiştir. 3 buçuk yıl hapis yatmış, şartlı tahliye edildikten sonra eyalet suçlarından

hüküm giymiş, kefaletle serbest kalmıştır. Tahmini 7 milyon dolar borcu olan Ponzi, posta dolandırıcılığından suçlu bulunmuş, yakalanmış ve tekrar hapse girmiştir. Toplam 14 yıl hapis yatıp 1934'te çıkmıştır. O tarihte, hiçbir zaman ABD vatandaşı olmadığı için ülkesi İtalya'ya sınır dışı edilmiştir. Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde cenaze masrafları için sadece 75 dolar bırakmış şekilde 18 Ocak 1949'da öldüğü bilinmektedir (Probasco, 2023).

4.2. Charles Ponzi Vaka Analizi

Charles Ponzi'nin gerçekleştirdiği şemayı öncelikle bir örnekle detaylı şekilde inceleyelim: Saadet zinciri 50.000 TL ile başlıyor kabul edelim. Zincir kurucusu yatırımcılara %20 getiri vaat ediyor olsun. Zincirin kurulabilmesi için temel basamakta kişi başı 25.000 TL ödemeyi göze alan en az 2 adet yatırımcıya ihtiyaç olacaktır. İki yatırımcı ile başlangıç basamağı (0) kurulan piramitin birinci basamağında, ilk yatırımcıların getirileri de hesaba katılarak gerekli fon hesaplanmaktadır ($50.000 \text{ TL} * 1,2 = 60.000 \text{ TL}$). Bu fonun sağlanabilmesi için yeni yatırımcılar eklenerek en az 3 katılımcı ile fon büyütülmeye devam edilmektedir ($60000 \text{ TL}/3 = 20.000 \text{ TL/yatırımcı}$).

Her basamakta yeni yatırımcıların getiri oranları eklenerek, yatırımcı sayısı devamlı arttırılmakta ve yapı Şekil 1'de görüldüğü üzere genişleyen bir piramit şeklini almaktadır.

Dönem	Gerekli Fon	Toplanan Fonlar (TL)	Yatırımcı Sayısı
0	50.000 TL	25.000 25.000	2
1	60.000 TL	20.000 20.000 20.000	3
2	72.000 TL	18.000 18.000 18.000 18.000	4
3	86.400 TL	17.280 17.280 17.280 17.280 17.280	5
...

Şekil 1: Ponzi Şeması Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

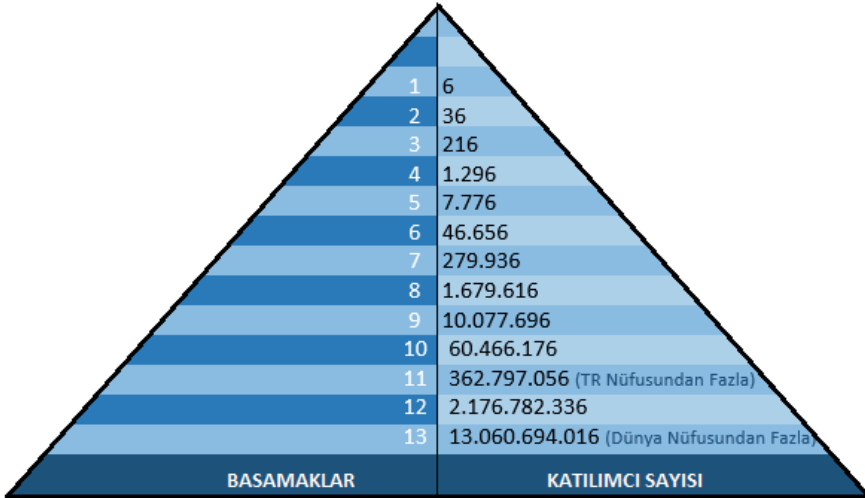
Örnek olarak oluşturulan zincire bakıldığında şu durum görülmektedir; zinciri başlatan girişimci (dolandırıcı), başlangıç fonu olarak topladığı 50.000 TL'nin tamamını kendi almaktadır. Sonraki her basamakta vadettiği getiri oranını ekleyerek toplayacağı fon miktarını arttırmaktadır.

Fon toplayabilme becerisi, yatırımcı sayısı artışı ile doğru orantılıdır. Kişileri büyük tutarlı fon yatırımına ikna etmek daha güçtür. Yatırımcı sayısı arttıkça kişi başına düşen fon miktarı düşeceğinden kişileri zincire

katmak kolaylaşmaktadır. Sistemin devamı sonsuz fon arzına ve sonsuz yatırımcı katılımına bağlıdır. Özellikle ilk dönemlerde ilk yatırımcılara bekledikleri getiriler ödenerek güven inşa edilmektedir. Piramit büyüdükçe havuzdaki fon artmaktadır. Zaman ilerledikçe vadesi gelen getirilerini alıp sistemden ayrılmak isteyenlerin sayısının arttığı görülmektedir. Bu durumda dolandırıcılar daha fazla yatırımcı bularak getirileri ödemeye çalışmaktadır. Piramite gereken yeni yatırımcı dahil edilemediğinde zincirin sonuna gelmektedir. Getirileri ödeyemeyeceğini anlayan kurucular havuzdaki tüm parayı çekerek ortadan kaybolma yoluna gitmektedir.

Charles Ponzi, yukarıda bir örnek ile açıklanan saadet zincirini, 1920 yılının Ocak ayında kurduğu şirket üzerinden küçük miktarlarda fon toplayarak başlatmıştır. Fon talep ederken yatırımcılara 45 günde %50 veya 90 günde %100 gibi fahiş getiriler vaat etmiştir. Ponzi 1920 yılının ilk sekiz ayında 15 milyon dolar (bugünkü değeri 220 milyon dolar) çalmaktan sorumlu tutulmaktadır (Probasco, 2023).

Saadet zinciri kurucuları, dolandırıcılık üzerinden finansal faydalar sağlamayı hedeflemektedir. Bu zincirin bir gün çökeceği şüphesiz ki zincir kurucuları tarafından da bilinmektedir. Ancak kurucular o günün uzak bir gelecekte olduğunu düşünme eğilimindedir. Başkalarını kandırma konusunda yetenekli olan bu kişiler kendilerine fazla güvenmektedir. Para kazanma dürtüleri risk değerlendirme kabiliyetlerinin önüne geçmektedir ve lüks yaşam tarzlarını devam ettirebilmek uğruna çöküş gününe kadar çıkış yolu bulacakları yanılgısındadırlar (Jory ve Perrey, 2011: 6).

Şekil 2. Saadet Zincirleri Nasıl Çalışır?

Kaynak: investor.gov (a)

Charles Ponzi gibi düşünenler sisteme sürekli yeni yatırımcılar ekleyerek para kazanmaya devam edeceklerini düşünürler, oysa ki bunun matematiksel olarak tek bir sonucu vardır: *Zincirin Çöküşü*. Şekil 2'de görüldüğü üzere, her bir katılımcının 6 katılımcı bulması gerektiğini ve onların da her birinin yeni 6 katılımcı bulması gerektiğini varsayalım. Oluşturulan bu zincirin daha 11. basamağında Türkiye nüfusunun yaklaşık 4 katına ihtiyaç vardır. 13. basamağa gelindiğinde tüm dünya nüfusundan daha fazla yatırımcıya gerek olacaktır ve tüm saadet zincirlerinin çökmeye mahkum olduğunu göstermektedir.

Saadet zincirlerinin mimarları suçlu veya özellikle kötü niyetli olabilirler, çünkü yatırımcıların hatasymış gibi görünen bu sistemlerin kurucularıdır. Saadet zincirlerinin ortak noktası, bozuk güven temelleri üzerine inşa edilmiş olmalarıdır. Finansal ilişkilerin büyük çoğunluğunda araçlara takdir yetkisi tanınmaktadır. Bu nedenle saadet zinciri dolandırıcıları, sadece bireylerin kırılabilirliğini değil, modern yatırım uygulamalarının temelini oluşturan toplumsal güveni de istismar etmiş olurlar (Almassi, 2018: 12). Bu sebeple Charles Ponzi vakasında olduğu gibi düzenleyici devlet otoriteleri, gerektiğinde bu zincirleri tespit etmek ve ilgili hükümlerce cezalandırmakla yükümlüdür.

Saadet zincirleri beyaz yakalı suçların sadece bir türüdür. "Beyaz yakalı" terimi, faillerin sosyoekonomik düzeyini sembolize etmekte olup, iş giderken takım elbise giyip kravat takması muhtemel profesyoneller ve şirket yöneticilerine işaret etmektedir (Springer, 2021: 14). Charles Ponzi vakası saadet zincirlerinin bilinen en eskisi iken, 2008 yılında en büyük saadet zincirlerinden biri olan Bernie Madoff vakası görülmüştür. Bilinen en eski ve en büyük saadet zinciri vakaları, kişilerin güvenini kolayca sağlayabilen beyaz yakalıları olabilmektedir. Madoff vakası kitabın bir diğer bölümünde detaylıca yer almaktadır. Bu girişimlerin tarihte kendini tekrarlaması, art niyetli kişilerin kendilerine güvenen yatırımcılar buldukça dolandırıcılık motivasyonu ile hareket ettiğini göstermektedir.

Bireylerin saadet zincirlerine karşı savunmasızlığı kısmen içinde yaşadığımız zamanlardan kaynaklanmaktadır. Çevreden duyulan bilgileri gerçek olarak kabul etmek, kaynakları araştırıp doğruluğundan emin olmaktan genellikle daha kolaydır (Jacobs ve Schain, 2011:45). Bu bilgiler yakın ve samimi görülen kişilerden geldiğinde inanma güdüsü artmakta, kendiliğinden bir güven duygusu oluşmaktadır. Finansal okur yazarlığı yüksek olan bireyler, şüpheli yaklaşımlarla bilgi kontrolüne ihtiyaç duyacaktır. Yatırımcılar rasyonellik ilkelerinden sapmadığı, davranışsal yanılığara kapılmadığı, finansal okur yazarlık düzeyini geliştirdiği sürece bu tür zincirler başarılı olamayacaktır.

5. Türkiye’den Saadet Zinciri Örnekleri

Finansal dolandırıcılıkların en bilineni olan saadet zincirleri, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sıklıkla karşılaşılan bir problem haline gelmiştir. Özellikle ekonomik belirsizliklerin yoğun olduğu dönemlerde bireyleri dolandırmaya devam etmektedir. Kolay ve hızlı kazanç sunan saadet zincirleri, farklı isimler ve çeşitli araçlarla karşımıza çıkmakta ve binlerce kişiyi mağdur ederek maddi kayıplar yaratmaktadır. Tablo 1’de geçmişten günümüze Türkiye’de geniş bir ağa ulaşan ve büyük kayıplara neden olan saadet zinciri vakaları derlenmiştir. İnternet ve sosyal medya kullanımının artışı, kripto para piyasasına ilginin artışı ile, saadet zincirlerinin dijital araçlar üzerinden geliştirildiği görülmektedir. Eskiden kulaktan kulağa yayılan bu zincirler, günümüzde sosyal iletişim ağları sayesinde daha hızlı yayılmaktadır. Ayrıca kripto para gibi dijital finansal araçların, bilgisayarların depolama alanları gibi teknolojik araçların dolandırıcılık amaçlı kullanımı artmaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de En Çok Bilinen Saadet Zincirleri

Anıldığı İsim (Yıl)	Olay/Yöntem	Dolandırıcılık Hacmi	Mağdur Sayısı
Titan - Kenan Şeranoğlu (1990’lar) (ntvmsnbc.com, 2008)	Katılım ücreti karşılığında üyelerine kısa vadede son derece yüksek kâr oranları sunan sistem. Zincire dahil ettikleri her yeni üye için prim ödeniyor.	Üyelik kişi başına 2400 Alman Markı	30 bin kişi
Flexkom- 2011 (haberler.com, 2016)	Üye olana harcama yapabileceği kart verileceği vaadinde bulunulan sistem. “Üye getir, para kazan” yöntemi ile prim ödeniyor.	30 milyar Türk Lirası	40 bin kişi
Nilfa Kobi AŞ-2012 (sabah.com, 2017)	‘4 ayda % 45 getiri’ sistemi. Üye getirme zorunluluğu bulunuyor.	40 milyon Türk Lirası	3 bin kişi
Mega Bilişim- 2015 (hurriyet.com(a), 2015)	Web sitesi satışı ile yeni üye yapılan sistem. En az 2 üye getirme zorunluluğu bulunuyor.	70 milyon Türk Lirası	35 bin kişi
2016- Coinspace (aa.com.tr, 2021)	Kripto para üreterek yüksek kazanç vaadinde bulunan sistem. Referans sistemi ile yeni üyeler sisteme ekleniyor.	16 milyon Türk Lirası	544 kişi

Kairos Planet-2016 (hurriyet.com(b), 2016)	Üyelerin bilgisayarında bulunan boş depolama alanını kiralama sistemi. Yeni üye getirildiğinde ekstra prim ödeniyor.	25 milyon Dolar	50 bin kişi
Epitelyum- 2017 (milliyet.com.tr, 2020)	Sosyal medya üzerinde reklam alanı kiralama sistemi. Yeni üye getirenlere ek ödemeler yapılıyor.	10 milyon Türk Lirası	30 bin kişi
Detay Maxinet-2017 (haberturk.com, 2018)	Bilgisayarları açık bırakarak para kazanabileceklerini vaat eden sistem. Sisteme kazandırılan her yeni üye için ekstra ödeme yapılıyor.	100 milyon Türk Lirası	35 bin kişi
SAS Enerji-2021 (ntv.com.tr, 2023)	Topladığı fonları yurtdışındaki enerji ve maden yatırımlarına yönlendireceğini söyleyerek yüzde 10 getiri vaat eden sistem.	600 milyon Türk Lirası	13 bin kişi
Hik Online- 2022 (birgun.net, 2022)	Yüksek kar getirisi sunan sistem. Yeni üye getirenlere bonus ödeme yapılıyor.	100 milyon Türk Lirası	100 bin kişi

Kaynak: *Yazar tarafından derlenmiştir.*

Yüksek tutarlarda olan ve/veya fazla sayıda kişiye ulaşan bu zincirler, medyada yer alarak kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Tablo 1’de belirtilenlerle çok sayıda küçük çaplı saadet zinciri devlet müdahaleleriyle son bulmuştur. Ancak dolandırıcılar sahte internet siteleri, profesyonel reklamlar, yeni araçlar kullanarak yeni saadet zinciri girişimlerine şüphesiz devam edecektir.

6. Sonuç ve Öneriler

Saadet zincirlerinin iki tarafı vardır: zincir kurucuları (dolandırıcılar) ve katılımcılar (dolandırılanlar). Alışveriş dengesinde zıt yönde hareket etmekte olan bu iki tarafın biri para kazanırken diğeri para kaybetmektedir. Ortak noktalarına bakıldığında, her iki tarafın da aşırı özgüvenle hareket ettiği, riskleri doğru okumadığı görülmektedir. Zincir kurucularının da, katılımcıların da ana hedefi, piyasa koşullarından yüksek ve pasif getiriler elde etmektir. Zincir kurucuları çöküş sonucunda kendilerini hapiste bulmaktadır. Şüphesiz ki mağdur olan taraf tüm tasarrufunu kaptıran katılımcılardır.

Finansal dolandırıcılıkların artması, piyasalarda güven eksikliği yaratmakta ve finansal mekanizma işleyişlerine zarar vermektedir. Dolayısıyla her iki tarafın da zarar gördüğü bu sistemler, finansal aktörlere ve finansal araçlara olan toplumsal güveni de yıkmaktadır. Hem kurucuların, hem de katılımcıların saadet zinciri sistemlerine girişlerini engellemek önem arz etmektedir.

Zincir kurucularının bu tür dolandırıcılık girişimlerinde bulunmaması için düzenleyici ve kanun koyuculara önemli görev düşmektedir. Ekonomik istikrarın yetersiz kaldığı ve gelir dağılımı eşitsizliği olan konjonktürlerde hırsızlık, yolsuzluk, dolandırıcılık girişimleri artabilmektedir. Dolayısıyla istikrarlı ve etkin denetim mekanizmaları caydırıcı olmaktadır. Coşkun (2010)'un da belirttiği üzere, finansal dolandırıcılık girişimlerinden korunmak için en temel silah, finansal raporlama, iç denetim, risk yönetimi, iç kontrol, kurumsal yönetim unsurları içeren disiplin sistemleridir. Piyasa disiplini sağlayan bağımsız denetim ve derecelendirme kuruluşlarının etkinliğine ek olarak, hukuk ve ceza regülasyonları ile öz disiplinin geliştirilmesine katkı sağlanmalıdır.

Yatırımcılar yani zincir katılımcıları ise bilgi bolluğunun olduğu günümüz dünyasında saadet zincirlerine karşı savunmasız kalabilmektedir. Aşırı güven, aç gözlülük gibi psikolojik faktörler de eklendiğinde bu oluşumlar cazip gibi görülebilmektedir. Oysa ki yatırımcıların bilgilerin kaynağını araştırmak, doğruluğundan emin olmak gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Saadet zincirlerine katılım teklifleri genellikle saygın ve tanınmış kişilerden geldiği için dolandırıcıların başarılı olma olasılıkları artmaktadır. Dolayısıyla bireylerin bu tür oluşumlardan bireysel olarak korunmasının en önemli yolu; piyasaları doğru kaynaklardan takip etmek ve araştırmaktır.

Ülkemizde ortaya çıkan saadet zinciri vakalarına bakıldığında, sosyal medya araçlarının, kripto paraların, dijital ve teknolojik araçların bu tür dolandırıcılık sistemlerinde daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle bireylere sosyal medya okur yazarlığı eğitimleri, yazılım ve donanım teknolojileri ile dijital finansal araçlar eğitimlerinin de temel düzeyde verilmesi önem arz etmektedir.

Tasarruf sahiplerinin risk-getiri algısının farkında olarak alternatifleri değerlendirmesi gerekmektedir. Bu da ancak finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek olmasıyla gerçekleştirilebilecektir. Yüksek getiri vaatlerine ikna olmadan önce piyasa koşullarının doğru şekilde yorumlanması gerekmektedir. Para ve sermaye piyasaları kurumlarının, üniversitelerin, bankaların, aracı kurumların halka yönelik finansal okuryazarlık eğitimlerini arttırması, bireyleri finansal dolandırıcılıklardan koruyacaktır.

Sonuç olarak, Ponzi ile başlayan saadet zincirleri, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de toplumun ekonomik kırılganlıklarından ve kazanç arzusundan beslenerek büyümüş ve çeşitlenmiştir. Bireyler ekonomik fırsatlar ile yüksek kazanç vaatlerini ayırt edebilme bilincinde olarak kendilerini bu sistemlerden uzak tutmalıdır. Yasal düzenlemeler ve toplum bilinçlendirme çalışmaları son derece önemli adımlar olmakla beraber, kolay ve hızlı kazanç vaatlerine karşı her bireyin temkinli olması gerekmektedir.

Kaynakça

- aa.com.tr, Anadolu Ajansı İnternet Arşivi (2021). <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/hayali-kripto-para-ureterek-dolandiricilik-yaptiklari-belirle-nen-37-kisiye-dava-acildi-/2225726> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- Almassi, B. (2018). What's wrong with ponzi schemes? Trust and its exploitation in financial investment. *International Journal of Applied Philosophy*, 32(1), 111-126.
- Amoah, B. (2018). Mr Ponzi with fraud scheme is knocking: investors who may open. *Global Business Review*, 19(5), 1115-1128.
- Artzrouni, M. (2009). The mathematics of Ponzi schemes. *Mathematical Social Sciences*, 58(2), 190-201.
- Babuşcu, Ş. (2023). @senolbabuscu (Prof.Dr.) X Platformu. <http://x.com/senolbabuscu/status/1730501037608346105> Erişim Tarihi: 25.07.2024.
- Bartoletti, M., Carta, S., Cimoli, T., & Saia, R. (2020). Dissecting Ponzi schemes on Ethereum: Identification, analysis, and impact. *Future Generation Computer Systems*, 102, 259-277.
- biography.com (2021). Charles Ponzi. The Biography.com Websitesi. A&E; Television Networks. <https://www.biography.com/crime/charles-ponzi> Erişim Tarihi: 10.08.2024.
- birgun.net, İnternet Gazete Arşivi (2022). <https://www.birgun.net/haber/hik-online-saadet-zincirinde-100-milyonluk-vurgun-371678> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- Constantino, T. D. S. T., Da Silva, A. C. M., & Constantino, M. A. M. D. O. (2024). Ponzi schemes in Brazil: what leads people to still invest in this fraud?. *Journal of Financial Crime*. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JFC-10-2023-0262/full/pdf?title=ponzi-schemes-in-brazil-what-leads-people-to-still-invest-in-this-fraud> Erişim Tarihi: 18.06.2024
- Coşkun, Y. (2010). Bay Ponzi'den Bay Madoff'a Ponzi Finansmanı. *Sermaye Piyasası Dergisi*, 1 (1): 10-13.
- Fei, L., Shi, H., Sun, X., Liu, J., Shi, H., & Zhu, Y. (2021). The profile of Ponzi scheme victims in China and the characteristics of their decision-making process. *Deviant Behavior*, 42(12), 1596-1609.
- Ghani, M. T. A., Halim, B. A., Rahman, S. A. A., Abdullah, N. A., Afthanorhan, A., & Yaakub, N. (2023). Overconfidence bias among investors: A qualitative evidence from ponzi scheme case study. *Corporate and Business Strategy Review*, 4(2), 59-75.
- haberler.com, İnternet Gazete Arşivi (2016). <https://www.haberler.com/ekonomi/40-bin-kisiyi-dolandirdilar-iki-yil-sonra-yine-8567945-haberi/> Erişim Tarihi: 20.09.2024

- haberturk.com, İnternet Gazete Arşivi (2018). <https://www.haberturk.com/detay-maxinet-e-ne-oldu-saadet-zinciri-oldugu-iddia-edilen-detay-maxinet-kapandi-mi-1907040> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- Hidajat, T., Primiana, I., Rahman, S., & Febrian, E. (2020). Why are people trapped in Ponzi and pyramid schemes?. *Journal of Financial Crime*, 28(1), 187-203.
- Huang, L., Li, O. Z., Lin, Y., Xu, C., & Xu, H. (2021). Gender and age-based investor affinities in a Ponzi scheme. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1-12.
- hurriyet.com (a), İnternet Gazete Arşivi (2015). <https://web.archive.org/web/20140903071107/http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=25506601&tarih=2014-01-06> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- hurriyet.com (b), İnternet Gazete Arşivi (2016). <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/londrada-kairos-adi-ile-firma-kurdular-turkiyede-50-bin-ki-siden-25-milyon-dolar-topladilar-40140574> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- internationalbanker.com. (2021). History of Financial Crises: Charles Ponzi. <https://internationalbanker.com/history-of-financial-crises/charles-ponzi-1920/> Erişim Tarihi: 03.08.2024.
- investor.gov (a). US Securities and Exchange Comission (SEC) Resmi Web Sitesi. <https://www.investor.gov/protect-your-investments/fraud/types-fraud/pyramid-schemes> Erişim tarihi: 05.08.2024.
- investor.gov (b). US Securities and Exchange Comission (SEC) Resmi Web Sitesi. <https://www.investor.gov/introduction-investing/investing-basics/glossary/pyramid-schemes> Erişim Tarihi: 25.07.2024.
- Jacobs, P. & Schain, L. (2011). The never ending attraction of the Ponzi scheme. *Journal of Comprehensive Research*, 9, 40-46.
- Jory, S. R., & Perry, M. J. (2011). Ponzi schemes: A critical analysis. *Journal of Financial Planning*. Online, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1894206> Erişim Tarihi: 29.07.2024.
- milliyet.com.tr, İnternet Gazete Arşivi (2020). <https://www.milliyet.com.tr/gundem/30-bin-kisiyi-dolandirmisti-komsuda-yakalandi-6143943> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- ntv.com.tr, İnternet Gazete Arşivi (2023). <https://www.ntv.com.tr/turkiye/sas-holding-vurgunu-sorusturmasinda-71-supheli-hakkinda-operasyon,VvPj-g-IDUm48fK-IBM2dQ> Erişim Tarihi: 20.09.2024
- ntvmsnbc.com, İnternet Gazete Arşivi (2008). <https://web.archive.org/web/20160509114039/http://archive.is/171yp> Erişim Tarihi: 20.09.2024

